

ABDULLA QODIRIYNING “BAXTSIZ KUYOV” DRAMASI
TAHLILI

Farg‘ona davlat universiteti

Filologiya fakulteti o‘zbek tili yo‘nalishi 3- bosqich talabasi

Xurshidaxon Mahammadova

Anotatsiya: *Abdulla Qodiriyning “Baxtsiz kuyov” dramasi o‘zbek adabiyotida ijtimoiy-maishiy muammolarni ochib beruvchi muhim asarlardan biridir. Asarda eski urf-odatlar, ayniqsa to‘y marosimlaridagi isrofgarchilik, ortiqcha “olug‘-solug‘” talablari va ularning inson taqdiriga salbiy ta‘siri badiiy tarzda yoritilgan.*

Kalit so‘zlar: *Abdulla Qodiriy, “Baxtsiz kuyov”, drama, ijtimoiy muammo, isrofgarchilik, urf-odatlar, bid‘at, to‘y marosimi, qarz, kambag‘allik, konflikt, fojea, Solih obrazi, Rahima obrazi, ma‘naviy inqiroz, realizm, o‘zbek adabiyoti.*

Abdulla Qodiriyning “Baxtsiz kuyov” dramasi o‘zbek dramaturgiyasida ijtimoiy hayotni real aks ettirgan muhim asarlardan biri hisoblanadi. Asar 1915-yilda yozilgan bo‘lib, unda Turkiston jamiyatidagi ijtimoiy-maishiy muammolar, ayniqsa to‘y marosimlaridagi ortiqcha dabdaba va isrofgarchilik keskin tanqid qilinadi. Drama to‘rt pardadan iborat bo‘lib, voqealar izchil rivojlanib boradi va fojea bilan yakunlanadi. Asarning syujeti oddiy, lekin nihoyatda hayotiy: kambag‘al yigit Solih majburiy ravishda uylanadi, ammo to‘y bilan bog‘liq ortiqcha xarajatlar uni qarzga botiradi. Qarzni to‘lay olmagan Solih oxir-oqibat o‘z joniga qasd qiladi, uning rafiqasi Rahima ham shu fojiaga sherik bo‘ladi. Shu tariqa, oddiy bir oilaviy voqea katta ijtimoiy muammoga aylanadi.

Asarda asosiy e‘tibor ijtimoiy muhit va uning inson taqdiriga ta‘siriga qaratilgan. Muallif Solih obrazini yaratish orqali jamiyatdagi tengsizlik va bosimni ko‘rsatadi. Solih shaxs sifatida yomon emas — u mehnatkash, halol yigit. Ammo u yashayotgan muhit, ya‘ni eskicha qarashlar, noto‘g‘ri urf-odatlar va ijtimoiy bosim uni fojiaga olib keladi. Dramada asosiy g‘oya — isrofgarchilik va bid‘atlarning inson

hayotiga zarar yetkazishi. Muallif bu fikrni obrazlar va dialoglar orqali ochib beradi. Xususan, Ellikboshi obrazi orqali muallifning ilg'or qarashlari ifodalanadi. U to'yda ortiqcha xarajat qilmaslik, shariatga muvofiq sodda nikoh qilish kerakligini ta'kidlaydi. Biroq jamiyatdagi boshqa obrazlar — Fayziboy va domla-imom bu fikrga qarshi chiqadi va natijada fojea yuz beradi.

Asarda konflikt ham juda aniq va keskin qo'yilgan. Bu — eski va yangi qarashlar to'qnashuvidir. Bir tomonda — urf-odatlarni ko'r-ko'rona himoya qiluvchi kuchlar, ikkinchi tomonda esa — yangicha, oqilona fikr tarafdorlari. Bu ziddiyat faqat fikrlar darajasida qolmay, inson hayoti bilan yakun topadi. Badiiy jihatdan asar sodda va tabiiy tilda yozilgan. Dialoglar jonli, xalqona va real hayotga yaqin. Muallif ortiqcha tasvirlardan qochib, voqealarni bevosita harakat va suhbatlar orqali ochib beradi. Bu esa dramani yanada ta'sirchan qiladi.

Obrazlar tahlili

Abdulla Qodiriyning "Baxtsiz kuyov" dramasi obrazlar tizimi asarning g'oyaviy mazmunini ochishda muhim o'rin tutadi. Har bir obraz ma'lum bir ijtimoiy qatlam yoki qarashni ifodalaydi va ular o'rtasidagi munosabatlar orqali asarning asosiy muammolari yoritiladi.

Solih — asarning markaziy qahramoni bo'lib, u kambag'al, yetim, mehnatkash yigit sifatida tasvirlanadi. U halol yashashga intiladi, biroq jamiyatdagi bosim va noto'g'ri urf-odatlar uni majburiy qarorlar qabul qilishga olib keladi. Solihning fojeasi shundaki, u o'z ixtiyori bilan emas, balki ijtimoiy muhit ta'sirida qarzga botadi. U uylanishga tayyor emasligini bildiradi, lekin kattalarning bosimi tufayli rozi bo'ladi. Natijada u iqtisodiy va ruhiy bosim ostida qolib, oxir-oqibat o'z joniga qasd qiladi. Bu obraz orqali muallif jamiyatdagi adolatsizlikni ochib beradi.

Rahima — Solihning rafiqasi, sodda, pokiza va vafodor qiz sifatida tasvirlangan. U eriga sodiq bo'lib, uning dardini o'z dardi deb biladi. Rahimaning obrazi asarda ayolning mehr-muhabbatga to'la qalbini ifodalaydi. Uning fojeasi — erining fojeasi bilan chambarchas bog'liq. Solihning o'limiga chidolmay, u ham o'z joniga qasd qiladi. Bu holat Rahimaning sadoqati va fojiali taqdirini yanada kuchliroq ochib beradi.

Fayziboy — Rahimaning otasi bo‘lib, u eski urf-odatlar tarafdori sifatida gavdalanadi. U qizini “obro‘ bilan” uzatishni istaydi va shu sababli ortiqcha talablar qo‘yadi. Fayziboy obrazi orqali muallif jamiyatdagi noto‘g‘ri qadriyatlarni tanqid qiladi. U aslida yomon inson emas, ammo uning dunyoqarashi eskicha bo‘lgani uchun fojeaga sababchi bo‘ladi. U qizining baxtidan ko‘ra jamiyat fikrini ustun qo‘yadi.

Domla-imom — diniy shaxs bo‘lishiga qaramay, u ham noto‘g‘ri urf-odatlarni qo‘llab-quvvatlaydi. U shariat nomidan gapiradi, lekin aslida isrofgarchilikni oqlaydi. Domla jamiyatning eski urf-odatlari qat‘iy himoya qiladi, bu esa qahramonlarning shaxsiy xohish bilan ziddiyatga tushadi. U Solih qarorlarini boyning talablariga moslashtirishga intiladi. Shu bilan birga, domla obrazi orqali Qodiriy jamiyatning qat‘iy va ba‘zan inson baxtini cheklovchi me‘yorlarini tanqid qiladi. Drama davomida domla o‘z qarashlari bilan qahramonlar orasida ichki konfliktlarni kuchaytiradi. Bu obraz orqali muallif dinni noto‘g‘ri talqin qiluvchi shaxslarni tanqid qiladi.

Abdurahim — Solihning amakisi. U ham an‘anaviy qarashlarga ega bo‘lib, Solihni majburan uylantiradi. U Solihning manfaatini o‘ylayotgandek ko‘rinsa-da, aslida jamiyat bosimi ostida harakat qiladi. Amakisi, bir tomondan, yaxshi niyatli, oilani himoya qiluvchi sifatida tasvirlangan bo‘lsa, boshqa tomondan, u qahramonning ruhiy erkinligini cheklaydi. Shu sababli Amakisi qahramon ichidagi ziddiyatni kuchaytiradi. U orqali o‘quvchi yoki tomoshabin jamiyatning shaxsiy xohishlarga nisbatan talablarini sezadi. Bu obraz orqali muallif kattalar mas‘uliyatsizligi va yoshlar taqdiriga beparvolikni ko‘rsatadi.

Ellikboshi — dramadagi eng ijobiy obrazlardan biri. U yangicha fikrlovchi, oqil va adolat tarafdori inson sifatida tasvirlanadi. U to‘y marosimlaridagi isrofgarchilikka qarshi chiqadi, shariatga mos sodda nikohni targ‘ib qiladi. Ellikboshi obrazi orqali muallif o‘zining ma‘rifiy qarashlarini ifodalaydi.

Boy — pul beruvchi shaxs bo‘lib, u jamiyatdagi iqtisodiy tengsizlikni ifodalaydi. U foiz evaziga qarz beradi va Solihning og‘ir ahvolidan foydalanadi.

O'sha davrda ham insonlarning mushkul holatidan foydalanish bo'lganini ko'rishimiz mumkin.

Toshpo'lat Tursunovning fikricha, Abdulla Qodiriy o'zining "Baxtsiz kuyov" nomli to'rt pardali fojiviy asarida to'y bilan bog'liq ijtimoiy muammolarni chuqur va ta'sirchan tarzda yoritadi. Asarda tasvirlangan voqealar faqat alohida bir oilaning muammosi emas, balki jamiyatning barcha qatlamlariga xos bo'lgan illatlarni o'zida mujassam etadi. Shu bois yozuvchi ko'tarayotgan masala umumiy xarakterga ega bo'lib, u jamiyatdagi ma'naviy cheklanish, eskicha qarashlar va urf-odatlarining salbiy ta'sirini ochib berishga xizmat qiladi.

Tursunov ayniqsa shuni ta'kidlaydiki, Qodiriy tasvirlagan muammolar o'tmish — jaholat hukmron bo'lgan davrga oid bo'lsa-da, ular bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Demak, asarda ilgari surilgan g'oyalar zamonlar osha ahamiyatini saqlab qoladi. Shu jihatdan "Baxtsiz kuyov" nafaqat badiiy qiymatga ega drama, balki jamiyatni o'ylantiruvchi, undagi kamchilik va muammolarni fosh etuvchi muhim ijtimoiy-tanqidiy asar sifatida baholanadi.

Toshpo'lat Tursunov aytganidek, Abdulla Qodiriyning "Baxtsiz kuyov" dramasi faqat bir oilaviy voqeani emas, balki kengroq ijtimoiy muammolarni ochib beradi. Ayniqsa, to'y marosimlari atrofidagi ortiqcha dabdaba, majburiylik, eskicha qarashlar bugungi kunda ham uchrab turadi. Shu jihatdan Tursunovning "bu muammo hozir ham dolzarb" degan fikri haqiqatga yaqin.

Lekin bir jihatni ham qo'shish kerak: hozirgi jamiyat oldingi davrga qaraganda ancha o'zgargan. Odamlarning dunyoqarashi kengaygan, tanlov erkinligi oshgan. Shuning uchun asardagi muammolar to'liq o'sha holicha saqlanib qolgan deb aytish biroz oshirib yuborish bo'ladi. To'g'rirog'i, bu muammolar boshqa shaklda davom etyapti.

Xulosa. Abdulla Qodiriyning "Baxtsiz kuyov" dramasi o'zbek adabiyotida ijtimoiy-maishiy muammolarni chuqur va ta'sirchan yoritgan asarlardan biridir. Asarda birgina Solih va Rahimaning fojeali taqdiri orqali butun jamiyatdagi noto'g'ri urf-odatlar, isrofgarchilik va ijtimoiy adolatsizlik keskin tanqid qilinadi.

Dramaning asosiy xulosasi shundan iboratki, inson hayoti jamiyatdagi zararli an'analar qurboni bo'lmash kerak. To'y marosimlaridagi ortiqcha dabdaba, "olug'-solug'" kabi bid'atlar nafaqat iqtisodiy, balki ma'naviy halokatga ham olib keladi. Solihning qarzga botishi va oxir-oqibat o'z joniga qasd qilishi — bu individual fojia emas, balki ijtimoiy muammoning achchiq natijasidir.

Asarda ilgari surilgan yana bir muhim g'oya — yangi, ongli qarashlar zarurligi. Ellikboshi obrazi orqali muallif islohot, sodda va adolatli turmush tarziga o'tish kerakligini uqtiradi. Aksincha, Fayziboy va domla-imom kabi obrazlar eskicha fikrlash oqibatida fojeaga sabab bo'ladi. Shu jihatdan, "Baxtsiz kuyov" nafaqat o'z davri uchun, balki bugungi kun uchun ham dolzarbdir. Asar o'quvchini o'ylashga, urf-odatlariga tanqidiy yondashishga va inson manfaatini hamma narsadan ustun qo'yishga undaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdulla Qodiriy. Baxtsiz kuyov — Namangan: NamDU nashriyoti, 2023. PDF manba.
2. Til va adabiyot ta'limi gazetasi
3. Qodirov, O. O'zbek dramaturgiyasi tarixi. Toshkent: Fan, 2018
4. Quronov. D. Adabiy tanqid asoslari. – Toshkent: Universitet, 2010